ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ
W BYDGOSZCZY
STUDIA PEDAGOGICZNE 1984 z.12
Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna /3/

ELŻBIETA KILIŃSKA
Akademia Muzyczna w Gdańsku

PRZYGOTOWANIE STUDENTÓW NAUCZANIA POCZĄTKOWEGO I WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO DO PROWADZENIA ZAJĘĆ Z PRZEDMIOTÓW ARTYSTYCZNYCH W PRZEDSZKOLU I W KLASACH I - III

Obcowanie dziecka ze sztuką rozpoczyna się bardzo wcześnie, od chwili, kiedy nawiązuje ono kontakt z otaczającą je rzeczywistością. Kontakt ten jednak w początkowych okresach życia ma charakter spontaniczny, nieukierunkowany. Od formy i częstotliwości spotkań ze sztuką w różnych jej przejawach uzależniony jest w dużym stopniu prawidłowy i wszechstronny rozwój dzieci, głównie ich psychicznej sfery.

W okresie późniejszym obowiązek organizowania kontaktów dziecka ze sztuką przejmuje w dużej mierze przedszkole, a następnie szkoła oraz profesjonalne instytucje, takie jak: teatry dla dzieci, filharmonie, radio, telewizja. Zakres treści i form oddziaływania przez sztukę ma już zorganizowany charakter. Staje się tym samym ważnym elementem wychowawczym i edukacyjnym. Ze względu na szeroki dostęp dzieci do przedszkoli i powszechny do szkół, powyższe stwierdzenie dotyczy głównie instytucji oświatowych. Tak więc szczególnie do nauczycieli przedmiotów artystycznych należy kształcenie wrażliwości artystycznej wychowanków. Zadanie to jest niezwykle trudne. Wykracza bowiem poza ramy samej dydaktyki, a wnika w kwestie związane z akceptacją przez dziecko sztuki jako takiej. O ile można liczyć nadal na reakcje spontaniczne dzieci w niezorganizowanych kontaktach ze sztuką, o tyle zorganizowane wymagają ich akceptacji. Tak więc współczesny nauczyciel przedmiotów artystycznych to nie tylko pedagog przekazujący wiedzę o sztuce. Jako miłośnik sztuki powinien on zachęcić dzieci do działalności artystycznej, pobudzić ich artystyczną wrażliwość, wykształcić u nich potrzebę kontaktów ze sztuką. Jakimi walorami, wobec po-

wyższego,powinien odznaczać się nauczyciel przedmiotów artystycznych? Powinien być wrażliwy, zdolny do odbioru sztuki, do dokonywania samooceny jej wartości, posiadający niezbędne do realizacji programów nauczania umiejętności artystyczne, a także powinien reprezentować odpowiedni poziom wiedzy na temat sztuki. Ponadto powinien posiadać gruntowne przygotowanie psychologiczno- pedagogiczne. Wymienione elementy stanowią podstawę merytoryczno-metodycznego przygotowania nauczycieli przedmiotów artystycznych. Czy obecny, zmodernizowany system kształcenia nauczycieli przedszkoli i nauczania początkowego w zakresie przedmiotów artystycznych można uznać za zadowalający i wystarczający. Odpowiedź niestety budzi pesymistyczne refleksje. Wynikają one z bezpośredniej obserwacji efektywności pracy tychże absolwentów, a także z własnych doświadczeń wyniesionych z pracy ze studentami kierunku nauczania początkowego. W czym należy upatrywać przyczyn takiej sytuacji? Mają one charakter dwojaki. Jedne dotyczą walorów osobistych studentów jako przyszłych nauczycieli przedmiotów artystycznych. A więc:

1. Nie wszyscy studenci omawianych kierunków reprezentują wystarczający poziom uzdolnień muzycznych i plastycznych niezbędnych do opanowania umiejętności praktycznych.
2. U większości studentów brak elementarnych umiejętności praktycznych muzycznych i plastycznych.
3. U wielu studentów nie stwierdza się wewnętrznej potrzeby do obcowania ze sztuką.

Inne przyczyny dotyczą samej organizacji kształcenia w tym zakresie. Na przykładzie muzycznych przedmiotów można stwierdzić że np.:

1. Ilość godzin przeznaczona na umuzykalnienie jest niewystarczająca.
2. Zbiorowe nauczanie gry na instrumentach muzycznych /np. na fortepianie/ nie daje gwarancji opanowania przez studentów minimum umiejętności, właściwie rozumianych.
3. Brak przedmiotów takich, jak emisja głosu i ćwiczenia muzyczno-ruchowe i innych /ćwiczenia muzyczno-ruchowe są realizowane w niektórych uczelniach/.

Wymienione wyżej przyczyny powodują trudności w realizacji metodyki mumuzykalnienia w przedszkolu i nauczania "muzyki" w kl. I-III szkoły podstawowej. Obecny system kształcenia muzycznego można byłoby uznać za wystarczający tylko wtedy, jeżeli studenci mieliby bo-

gate doświadczenia muzyczne zdobyte w szkole podstawowej, ogólnokształcącej i poza nimi. U nas niestety tak nie jest. Pozytywnym przykładem organizacji kształcenia może być węgierski system wychowania muzycznego. Wyniki kształcenia w zakresie wychowania muzycznego u nas są niezadowalające. Ponadto nie wszyscy studenci - jako wcześniejsi uczniowie szkół średnich, uczestniczyli w zajęciach z przedmiotów artystycznych. Tylko nieliczni uzupełniali swoje wykształcenie artystyczne w szkolnictwie specjalistycznym. Jeżeli nawet, mieli oni kontakt ze szkolnictwem muzycznym lub z plastycznym oddzielnie - nigdy łącznie. Tymczasem od studentów kierunku nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego oczekujemy, by reprezentowali tak bardzo zróżnicowane zdolności, umiejętności i zainteresowania. Fakt ten powoduje, że wszelkie braki w poziomie wykształcenia artystycznego należy uzupełnić w czasie realizacji przedmiotów artystycznych w uczelni. By powyższe założenia mogły być osiągnięte muszą zaistnieć szczególne warunki. Wśród najważniejszych należy wymienić:

- konieczność wnikliwej oceny poziomu uzdolnień artystycznych u kandydatów
- wprowadzenie zmian organizacyjno-merytorycznych w zakresie kształcenia artystycznego.

Analizy tej problematyki dokonam na przykładzie muzycznego kształcenia. Jak wcześniej wspomniałam, przygotowanie merytoryczne, a więc praktyczno-teoretyczne studentów jest podstawą metodycznego przygotowania. Musi więc obejmować wszystkie elementy, które pozwolą absolwentom tego kierunku w pełni realizować program nauczania muzyki. Brak takich umiejętności u nauczycieli przedszkoli i następnie u nauczycieli uczących w klasach I-III powoduje, że efektywność nauczania muzyki jest niska. Zaległości z klas niższych są nie do odrobienia nawet przez specjalistę prowadzącego ten przedmiot w klasach starszych. Do umiejętności muzycznych umożliwiających nauczycielowi pełną realizację programu nauczania muzyki można zaliczyć; posługiwanie się głosem, posługiwanie się instrumentem muzycznym oraz praktyczną realizacją ćwiczeń ruchowych przy muzyce.

Umiejętność poprawnego śpiewu z punktu widzenia fizjologicznego, u większości ludzi nie jest umiejętnością wrodzoną. Musi więc być wykształcona szczególnie u osób, które z racji wykonywania zawodu zmuszone są do śpiewania. W przeciwnym razie przyszły nauczyciel

sam będzie narażony na utratę głosu, a ponadto wykonawstwo wokalne dzieci, nie wdrażanych do prawidłowego posługiwania się głosem, dalekie będzie od wykonawstwa artystycznego. Zdaniem lekarzy foniatrów, pracę nad utrzymaniem prawidłowych, wrodzonych nawyków lub nad wykształceniem ich należy podjąć już w okresie przedszkolnym. Dotyczy ona podstawowych elementów techniki wokalnej. W związku z powyższym studenci powinni sami opanować tę umiejętność, ponadto powinni znać elementarną wiedzę na temat fizjologii i patologii głosu dzieci w wieku 4-11 lat, a także powinni znać metodykę prowadzenia ćwiczeń ortofonicznych, dykcyjnych i emisyjnych, rozumianych jako ćwiczenia słuchowo-głosowe.

Umiejętność gry na instrumencie muzycznym stanowi niezbędny element przygotowania zawodowego nauczyciela muzyki. Pozwala ona przygotować się nauczycielowi do lekcji, a także wprowadzić na lekcję "żywą" muzykę. W przeciwieństwie do muzyki odtwarzanej mechanicznie, gra w czasie zajęć umuzykalniających w przedszkolu i na lekcjach muzyki w szkole, podnosi ich kształcące walory. Bezpośredni kontakt dziecka z muzyką powoduje głębsze i bogatsze przeżycia estetyczne, jest ważnym elementem motywacyjnym. Powyższe wartości stają się realne jedynie wówczas, jeżeli mamy do czynienia z grą na instrumencie o określonym poziomie wykonawstwa artystycznego. W przeciwnym razie można mówić wręcz o szkodliwości dyletanckiego oddziaływania. Problem więc powinien dotyczyć podstawowego zagadnienia, mianowicie ustalenia na jakim instrumencie muzycznym powinni podejmować naukę studenci omawianego kierunku, a także wnikliwej analizy programów i metodyki nauczania, zakładając, że umiejętność gry na instrumencie muzycznym jest niezbędna do realizacji różnorodnych zadań wynikających z programu nauczania, m.in. do realizacji ćwiczeń muzyczno-ruchowych, a także do odczytania z nut repertuaru wokalnego zawartego w podręcznikach. Powyższe ustalenia i analiza są konieczne do wypracowania koncepcji nauki gry na instrumentach muzycznych, realizowanej w specyficznych warunkach i dla określonych potrzeb. Koncepcja ta powinna również obejmować praktyczną znajomość instrumentarium Orffa, łącznie z metodyką zespołowego muzykowania. Ekspresja muzyczna rozumiana jako improwizacja lub twórczość instrumentalna wymaga od nauczycieli umiejętności posługiwania się instrumentami perkusyjnymi o nieokreślonej i określonej wysokości dźwięku oraz fletami prostymi. Tak więc już studenci powinni nie tylko wiedzieć do czego służą wymienione instru-

menty, powinni znać technikę gry i możliwości wyrazowe tych instrumentów, sposoby instrumentacji na różnorodne zespoły dziecięce, ale także metodykę nauczania gry na poszczególnych instrumentach.

Zakres ćwiczeń muzyczno-ruchowych realizowanych w przedszkolu i w klasach młodszych szkoły podstawowej obejmuje elementy rytmiki E.Jaques Dalcroze'a i "ruchu muzycznego", C.Orffa. Podstawą ich, niezależnie od genezy, a więc związku z rytmiką Jaques-Dalcroze'a bądź system Orffa, jest ekspresja ruchowa rozumiana jako warunek ekspresji muzyczno-ruchowej. Opanowanie przez dzieci tej umiejętności wymaga do nauczyciela praktycznej znajomości gatunków ćwiczeń. Większość ćwiczeń muzyczno-ruchowych z punktu widzenia fizjologicznego - to ćwiczenia koordynacyjne, których podstawą z punktu widzenia również technicznego jest koordynacja ruchowa i słuchowo-ruchowa. Rozwój ruchowy i aktywność ruchowa dzieci są uwarunkowane prawidłowym rozwojem aparatu mięśniowo-ruchowego oraz funkcjonalnością ośrodkowego układu nerwowego. Z powyższych powodów poziom tak sprawności ruchowej, jak i aktywność ruchowa, a tym samym możliwości ekspresyjne w tym zakresie są zróżnicowane. Tylko wnikliwa znajomość teoretyczno-praktyczna omawianych zagadnień uchroni nauczyciela od popełniania błędów merytorycznych i metodycznych. Oznacza to jednak, że studenci, a późniejsi nauczyciele muszą sami reprezentować wysoki poziom usprawnienia ruchowego, co powinno przejawiać się w umiejętności wykonywania w czasie pokazu ruchu bezbłędnego technicznie, a z punktu widzenia wyrazowego - ekspresyjnego. W przeciwnym razie, ruchy naśladowcze wykonywane przez dzieci będą miały charakter bezładnych pląsów o niskich walorach kształcących. Z powyższych powodów studenci powinni poznać, poza sprawami czysto merytorycznymi, podstawy fizjologii i patologii ruchu.

Realizacja powyższych zadań stanowi ważny element wykształcenia ogólnomuzycznego studentów i powinna być uzupełnieniem przedmiotu "umuzykalnienie", rozumianego jako przedmiot kształcący umiejętność myślenia muzycznego, a nie jako przedmiot teoretyczny, nawiązujący do realizowanego w przeszłości w szkolnictwie muzycznym przedmiotu zasady muzyki.

Ważnym elementem współczesnego wychowania muzycznego są zajęcia integracyjne: literacko-muzyczne, mające charakter dziecięcego teatru muzycznego oraz plastyczno-muzyczne. Tak jedna, jak i druga

forma wymaga od nauczyciela specyficznej wiedzy i umiejętności. Dziecięcy teatr muzyczny jest syntezą wszystkich form działalności muzycznej dziecka, realizowanej w oparciu o treść literacką. Jest więc formą trudną, wymagającą od nauczyciela wszechstronnych umiejętności w operowaniu materiałem słownym i dźwiękowym. Jest jednak jednocześnie formą dającą dziecku szansę wielokierunkowego rozwoju artystycznego. Integracja muzyczno-plastyczna jest formą znaną, opisywaną w literaturze przedmiotu. Inspiracja muzyczna, jako źródło ekspresji plastycznej była przedmiotem badań naukowych. Ciekawą formą integracyjną, proponowaną przez Gerdę Zoller z Monachium jest wykorzystanie dziecięcych wytworów plastycznych, jako inspiratorów do tworzenia wytworów muzycznych /instrumentalnych, a najczęściej instrumentalno-ruchowych/. Zajęcia te mogą być realizowane już z dziećmi 4-letnimi, po to, by w miarę upływu czasu i w związku z tym coraz bogatszych doświadczeń plastycznych i muzyczno-ruchowych dzieci, ich wytwory stawały się coraz dojrzalsze, tworzone z coraz to większą swobodą i ekspresją.

Z powyższego wynika, że również z formami zajęć integracyjnych, realizowanymi praktycznie, powinni się zapoznać studenci nauczania początkowego i wychowania przedszkolnego.

Niezależnie od zorganizowanego kształcenia muzycznego objętego organizacją studiów, studenci omawianych kierunków, powinni czynnie uczestniczyć w życiu muzycznym uczelni i poza nią. Wszelkiego rodzaju formy kontaktu ze sztuką muzyczną zorganizowane na terenie uczelni, np.: chór akademicki, zespoły muzyczne i inne, to naturalne formy umuzykalniania młodzieży. Uzupełnieniem edukacji muzycznej powinno być uczestnictwo studentów w szeroko rozumianej kulturze muzycznej. Studenci ci, jako przyszli nauczyciele plastyki, w analogicznej formie powinni uzupełniać swoje wykształcenie plastyczne.

Przedmioty artystyczne, ze względu na swoją specyfikę powinny być prowadzone przez nauczycieli, dla których sztuka stanowi nieodłączny element życia codziennego, jest przez nich akceptowana, jest dla nich samych źródłem wzruszeń i doznań estetycznych. Ponadto nauczyciele ci powinni reprezentować wysokie umiejętności praktyczne. W przypadku absolwentów kierunków specjalistycznych, są one wynikiem systematycznego, wieloletniego kształcenia. Fakt, że przedmiotów artystycznych w klasach I-III uczą nauczyciele nauczania początkowego nie może jednak usprawiedliwiać braków w wykształceniu specjalistycznym

/muzycznym i plastycznym/ tychże nauczycieli.
Realizacja przedmiotów artystycznych w przedszkolu i klasach młodszych szkoły podstawowej wymaga /tak jak innych przedmiotów/ bardzo dobrze przygotowanego pod względem merytoryczno-metodycznym nauczyciela. W niniejszej wypowiedzi wskazano zaledwie na niektóre elementy tego przygotowania. Sądzę jednak, że są one potwierdzeniem złożoności problemu. Fakt ten wynika stąd, że nauczyciele są odpowiedzialni za systematyczne i wielostronne wykształcenie u dzieci dyspozycji do odbioru sztuki. Od współczesnego nauczyciela oczekuje się, by kształcenie to odbywało się w duchu właściwie interpretowanej wychowawczo-kształcącej roli sztuki. Wytania się więc, jak twierdzi I.Wojnar "istotny problem nowoczesnego pogodzenia wychowania szkolnego, zamierzonego i zorganizowanego z takim wychowaniem, które urzeczywistnia się poprzez kontakt własny dzieci i młodzieży z różnymi dziedzinami sztuki. Szeroką płaszczyzną takiego właśnie pogodzenia wydaje się nowoczesne wychowanie estetyczne ,któremu przypaść może bogata rola kształcąca i wychowawcza, jeżeli tylko będzie właściwie i ze zrozumieniem realizowane"[1]. Powyższe stwierdzenie dotyczy głównie nauczycieli przedmiotów artystycznych.

PRZYPISY

[1]I.Wojnar, Wychowanie przez sztukę, Warszawa 1965 s.7